

STRESZCZENIE

Dorota Smyła

Tytuł rozprawy: Wizerunek diabła i demonów w utworze *Bonum universale de apibus* Tomasza z Cantimpré

Przeprowadzona w dysertacji analiza licznych *exemplów* pozwala nakreślić wizerunek diabła i demonów opisanych przez Tomasza z Cantimpré w *Bonum universale de apibus*. Dzieło XIII-wiecznego teologa i encyklopedysty, które powstało na polecenie Humberta z Romans, jest zbiorem różnych intrygujących historii zapamiętanych przez braci. W celu przeprowadzenia interpretacji *exemplów*, uwydatniających wizerunek diabła i demonów, wykorzystano metodę inspirowaną badaniami Proppa oraz odwołano się do publikacji dotyczących kultury i literatury średniowiecza. Przetłumaczone *exempla*, które ilustrują siły zła, zaopatrzone zostały w komentarz, odnoszący się do realiów historycznych, symboliki, zwyczajów zakonnych oraz koncepcji teologicznych średniowiecza.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale, będącym wprowadzeniem do utworu *Bonum universale de apibus*, przedstawiono najważniejsze informacje dotyczące życia i twórczości Tomasza z Cantimpré oraz realiów historycznych jego czasów. W rozdziale drugim, poświęconym *exemplum*, przybliżono wiadomości związane z rozwojem tej formy prozatorskiej oraz omówiono poszczególne cechy *exemplów* zawartych w analizowanym utworze. W rozdziale trzecim, dotyczącym średniowiecznych koncepcji związanych z diabłem i demonami, naświetlono główne nurty, które pojawiły się w teologii oraz filozofii średniowiecza, a zatem wywarły wpływ na treści zaprezentowane w *Bonum universale de apibus*.

Kolejne trzy rozdziały – czwarty, piąty i szósty – formują zasadniczą część rozprawy. Rozdział czwarty – *Diabeł jako błazen* – dotyczy opowieści o złych duchach, diable i demonach, posługujących się śmiechem, których przedstawienia są inspirowane średniowiecznym teatrem i karnawalem oraz postacią Herlekina. Piąty rozdział, zatytułowany *Polimorficzność diabła*, koncentruje się na różnorodnych kształtach przybieranych przez diabła: ludzkich, zwierzęcych, boskich, potwornych, a także rozmaitych iluzjach tworzonych przez demony oraz ich wpływie na zjawiska atmosferyczne. Zaś szósty rozdział, zatytułowany *Determinizm diabła*, omawia różne funkcje diabła i demonów, występujących w *exemplach* przywołanych w *Bonum universale de apibus*, którym nadano imiona: egzekutor, „strażnik” reguły zakonnej, kusiciel, wróg i kłamca, a następnie skonfrontowano z

tradycją teologiczną reprezentowaną przez Augustyna z Hippony, Piotra Lombarda, Tomasza z Akwinu, Witelona. W przeprowadzonych analizach uwzględniono również kontekst opowieści poprzez odwołanie się do dokumentów soborowych, źródeł literackich, historii teatru, poglądów teologicznych i kultury średniowiecza.

Wykreowany w *Bonum universale de apibus* wizerunek złych duchów jako bohaterów *exemplów* w bardzo żywy sposób pokazuje, co było zgodne z ówczesną moralnością, jakie postawy były aprobowane, a jakie otwierały na zagrożenia ze strony demonów oraz miały zgubne konsekwencje dla ludzi. Ze względu na wagę przypisywaną demonom w życiu Kościoła i poszczególnych wiernych, można łatwo zrozumieć, że średniowieczny autor wykazuje również szczególną troskę, by wyjaśnić motywy występujące w tekstach antycznych, biblijnych i patrystycznych, które dotyczą głównie demonów i działań im przypisywanych. Ponadto Tomasz z Cantimpré w swym dziele naświetla różnorodne kwestie apologetyczne, filozoficzne, soteriologiczne i historyczne, które nie mogły pozostać bez spektakularnych reperkusji w literaturze parenetycznej.

Słowa kluczowe: diabeł, demony, Tomasz z Cantimpré, *Bonum universale de apibus*, *exemplum*